

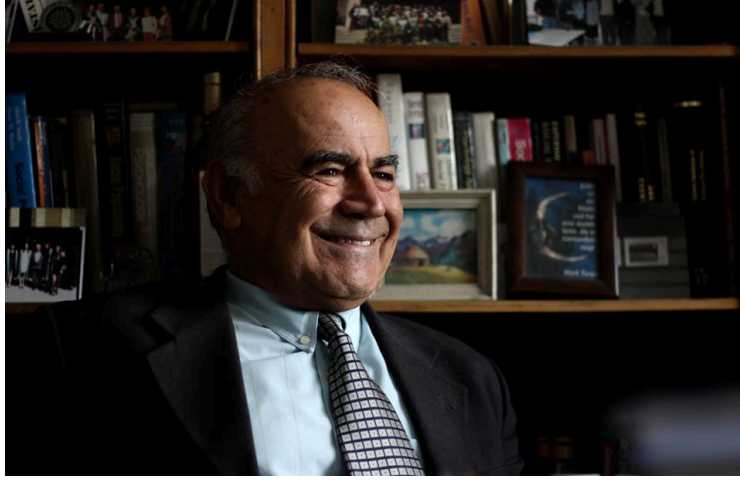
Prof. Dr. Ali DÖNMEZ ile Sosyal Psikoloji Üzerine...

Söyleşi: Melis Çelik, Sezin Andıç

Prof. Dr. Ali Dönmez Kimdir?

Ali Dönmez yedi çocuklu bir ailenin ilk çocuğu olarak Burdur'un Yeşilova ilçesinin Gökçeyaka köyünde 15 Mart 1945 tarihinde dünyaya geldi. Çiftçi olan babası ailenin en büyük çocuğu olan oğlunun baba mesleğini devam ettirmesini istediği için okumasına karşı çıkmıştı. Bu yüzden ilkokula geç başlayan Ali Dönmez, okumaya kararlıydı ve gizli gizli çalışarak üniversiteye hazırlandı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri fakültesini kazandı ve üniversite eğitimini azimle sürdürdü. Üniversite eğitimi boyunca aldığı burslarla hem kendi geçimini sağlayıp hem de ailesine destek olan Ali Dönmez, 1970 yılında mezun oldu. Samsun Rehberlik Araştırma Merkezi'nde meslek hayatına başladı. Kısa bir çalışma dönemi sonrası, hiç aklında yokken çalışma arkadaşı Prof. Dr. Mehmet Özyürek'in cesaretlendirmesiyle yaptığı başvuru kabul edilince, lisansüstü eğitimi için MEB bursu ile Amerika'ya gitti. Washington'da bir yıl İngilizce eğitim alan Ali Dönmez, sonrasında Kansas Üniversitesi'nde Sosyal Psikoloji alanına yöneldi. Yüksek lisans derecesini aldıktan sonra Türkiye'ye dönerek askerlik görevini yaptı ve tekrar Amerika'ya giderek yine Kansas Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamladı. 1978 yılında Türkiye'ye geri döndü ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde doktor araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl eşi Yüksel Hanım ile evlendi. İlk çocukları olan Çiğdem 1980 yılında dünyaya geldi. 1981 yılında yardımcı doçent olan Ali Dönmez, 1985 yılında doçentlik ünvanını alarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji bölümüne geçiş yaptı. 1986 yılında ikinci çocukları Meltem dünyaya geldi. 1992 yılında profesörlük ünvanını aldı. 1996 yılında oğlu Evren dünyaya geldi. Türkçenin kullanımı konusundaki hassasiyeti ve titizliğiyle tanınan Ali Dönmez yaptığı çevirilerle hem psikoloji bilimine birçok Türkçe kaynak kazandırdı, hem de pek çok ödül aldı. Ali Dönmez 1991 yılında başladığı DTCF psikoloji bölüm başkanlığı görevini emeklilik tarihi olan 15 Mart 2012'ye kadar sürdürdü.

Prof. Dr. Ali DÖNMEZ ile Sosyal Psikoloji Üzerine...

NESNE: Sosyal psikoloji alanında öğrenim görmeye ve bu alanda çalışmaya nasıl karar verdiniz? Sosyal psikolojiyi siz nasıl tanımlarsınız?

Ali Dönmez: Aslında sosyal psikoloji alanında çalışmayı gönüllü olarak kendim seçmedim. Yurt dışında doktora yapmayı çok isteyen bir arkadaşla birlikte 1416 sayılı yasa uyarınca MEB yurt dışı doktora sınavını kazanmıştık. Sonuçlar açıklandıktan sonra sınavı yapan hocalarımızdan biri gelerek “Sınavı kazandınız, yalnız ikinizden biriniz klinik psikoloji, biriniz de sosyal psikoloji alanından gönderilecek. Karar verin.” dedi. Ben diğer arkadaşın kliniği çok istediğini biliyordum ve hocamıza “Hocam arkadaşım kliniği çok istiyor onu kliniğe, beni de sosyal psikolojiye yazabilirsiniz” dedim ve öyle oldu. Bunun için de hiç pişman olmadım. İyi ki sosyal psikolojiyi seçmişim.

Gelelim sorunun ikinci kısmına yani sosyal psikolojinin tanımına, sosyal psikolojiyi başkalarının gerçek ya da düşünsel-düşlemsel varlıklarının bireyin davranışı üzerindeki etkilerini araştıran bir bilim olarak tanımlayabilirim. Ancak bilindiği üzere, başka alanlarda da olduğu gibi, genellikle bir alanın yalnızca bir tek tanımı yoktur. Bu benim en çok benimsediğim tanımdır.

NESNE: Çalışmalarınızda en çok etkilendiğiniz ve üzerinde çalıştığınız kuramlardan söz eder misiniz?

Ali Dönmez: Benim çalışmalarımda en çok etkilendiğim ya da üzerinde en çok çalıştığım iki kuram vardır: Bunlardan biri Heider'in Bilişsel Denge Kuramı, diğeri de Roger Barker'ın Davranış Alanları (Behavior Settings) kuramıdır. Bu kuramlardan etkilenmiş olmamın nedeni biraz duygusaldır. Bilindiği gibi Heider sosyal psikolojinin kurucularından biri sayılır. Ben yüksek lisans için Amerika Birleşik Devletleri'nin Kansas Üniversitesi'ne kabul edildiğimden birkaç yıl önce Heider emekli olmuştu. Tez aşamasına gelip de onun kuramıyla ilgili bir tez konusu seçtikten sonra danışmanım Antony Smith beni sık sık Heider'lara götürür ve orada Heider'la tezimi tartışırdık. Tezimin adı "Bilişsel Yanlılıklar" ya da "Cognitive Biases" idi. Bu bir araya gelmelerde Heider'ı çok nazik, çok iyi niyetli, çok alçak gönüllü ve çok iyi bir bilim insanı olarak tanıdım. Onun gibi bir bilim insanını kişisel olarak tanımak benim için unutulmaz bir deneyim olmuştur.

Diğer kurama gelince onunla ilgili durum da birincisine oldukça benzemektedir. Doktora tezimin konusu "Bir Amerikan Kasabası ile bir Türk Kasabası Arasında Davranış Alanları Açısından bir Karşılaştırma" idi ve yukarıda da belirttiğim gibi Roger Barker'ın Davranış Alanları Kuramıyla ilgiliydi. Ben doktora tezimi yazma aşamasına gelmeden çok önce Barker da emekli olmuştu fakat doktora tez danışmanım olan Paul Gump uzun yıllar Kansas Üniversitesi'nde Barker'la birlikte çalışmıştı ve tıpkı yüksek lisans tez danışmanım Anthony Smith gibi, beni sık sık tezimi tartışmak üzere Barker'lara götürürdü. Barker'ı da yine çok alçak gönüllü, nazik ve çöşkulu bir bilim insanı olarak tanıdım ve sevdim. Ne yazık ki Barker'dan sonra onun geliştirdiği "ekolojik psikoloji" ya da "insan yapısı çevrenin davranış üzerindeki etkisi" çizgisini izleyen olmadı. Bu arada, konumuzla pek ilgili olmamakla birlikte doktora tez danışmanım Paul Gump'la ilgili bir anımı aktarmadan geçemeyeceğim.

1977 yılının Aralık ayının son günüydü ve o gün gece saat 24'e kadar tezimin jüri üyelerine teslimi gerekiyordu fakat tezin basımını henüz

bitirememiştim. O gün gece saat 20.00’a kadar hem danışmanım ve hem de eşi (ki psikoloji bölümünde sekreterdi) benimle birlikte çalışarak tezin düzeltmelerini bitirdik ve danışmanım bana fotokopi odasının anahtarını vererek “Tezini çoğalt ve saat 24’e kadar jüri üyerinin evlerindeki posta kutularına koy” dedi. Öyle de yaptım. Bu benim için hiç unutamayacağım bir anı olmuştur. Ben öğretim üyeliğini böyle hocalardan öğrendim. Paul Gump daha sonra bir trafik kazasında yaşamını yitirdi.

NESNE: ‘Siyaset psikolojisi’ni nasıl tanımlarsınız? Ülkemizde ve dünyada bu konunun öncüllerinden kısaca bahseder misiniz?

Ali Dönmez: Siyaset psikolojisi psikoloji ile siyaset arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir. Özde, siyaset psikoloğu psikolojik kuramları siyasal sorunlara uygular, siyasal yargı ve kararlar altında yatan psikolojik süreçleri araştırır. Genellikle kendisini siyasetçileri inceleme, gözleme ve tanıma ile sınırlandırmaz, bir bütün olarak halkın siyasal davranış ve tutumlarını da araştırabilir. Siyaset bilimi de ağırlıklı olarak işin içinde olmakla birlikte, psikoloji temel çalışma alanı olarak görülür. Bu alanda kitap yazmış ve önemli çalışmaları olan bilim insanları olarak, Danny Openheimer, David O. Sears, Shanto Iyengar, Philip E. Tetlock ve Martha Cotham’ın adlarını verebilirim. Bizde bu alanda Prof. Dr. Vamık Volkan’ın adı sık sık geçmektedir.

NESNE: Önyargı sosyal psikolojinin önemli kavramlarından birisidir.

Kadınlara karşı birçok alanda önyargılar olduğuna zaman zaman tanık olmaktadır. Peki kadınlar kadınlara karşı ön yargılı mıdır? Bu durum kadının toplumdaki yerini ve yaşam koşullarını nasıl etkilemektedir?

Ali Dönmez: Kadınların kadınlara karşı önyargılı olup olmadıklarını araştıran oldukça çok araştırma vardır. Bu araştırmalar genellikle kadınları kadınlara karşı önyargılı bulmuşlardır ve bunu kadınların içinde yetiştikleri erkek egemen toplumlarda kadınlara karşı gelişen önyargıların kadınlar tarafından da öğrenilip benimsenmesine bağlamışlardır. Diğer bir deyişle, araştırmacılara göre kadınlara karşı önyargıların temelinde kadın erkek eşitsizliği ve bu eşitsizliğin büyük ölçüde erkekler tarafından mantıksallaştırılması yatmaktadır. Araştırmacılar genellikle, toplumlarda kadın erkek eşitsizliği ortadan kalktıkça, aileler ve toplumlar tarafından

kadınların ve erkeklerin eğitiminde önyargıların rolü azaldıkça kadınlarda kendi cinslerine karşı olan bu önyargıların da ortadan kalkacağı beklentisini dile getirmektedirler. Ancak, bu konudaki ilk çalışmalardan yaklaşık 40 yıl kadar sonra Türkiye’de bizim yaptığımız bir çalışmada kadınların hâlâ kendi cinslerine karşı önyargılı oldukları görülmüştür. Kanımca değişik düzeylerde olmak üzere, en gelişmiş ülkelerde bile durum budur çünkü kadın erkek eşitsizliği ve kadınlara karşı toplumdaki önyargılar hâlâ sürmekte ve kadınları da etkilemeye devam etmektedir. Kadınların kendilerinde kendi cinslerine karşı bu önyargılar olmasaydı kadın erkek eşitliği yönündeki baskılar çok daha güçlü olabilir, toplumu ve çocukları bu yönde eğitmek çok daha kolay olabilirdi. Özellikle annelerin çocuk yetiştirme rolleri göz önüne alındığında bu doğru görünmektedir.

NESNE: “Toplumsal değişme” ne demektir? Türkiye’nin son 30 yılını düşündüğümüzde sosyal değişim açısından nasıl bir değerlendirme yaparsınız?

Ali Dönmez: Toplumsal değişme, toplumun eğitim, aile, din, endüstri gibi kurumlarının ya da değer ve tutumlarının değiştiği toplumsal süreçlere verilen addır. Bunlar doğal süreçleri ve toplumun üyeleri tarafından başlatılan eylem programlarını içerir. Toplumsal değişme ayrıca, davranış örüntülerinde, kültürel değerlerde ve normlarda zamanla gözlenen önemli değişiklikler olarak da tanımlanabilir. Böyle değişimler devrimler, büyük ekonomik krizler, savaşlar, doğal afetler ve benzerleri sonucu olabildiği gibi, zamanla kendiliğinden de ortaya çıkabilir. Toplumsal değişme olumlu ve ileriye doğru olabildiği gibi, bir geriye gidiş biçiminde de görülebilir. Örneğin, Türkiye’de Atatürk Devrimleriyle imparatorluktan ulus devlete geçiş böyle olumlu ve ileri toplumsal değişmelere yol açmıştır. Okullaşma ve dolayısıyla okur-yazar oranları hızla artmıştır. Toplumda pek çok alanda davranışlar, tutumlar, giyim-kuşam ve benzerlerinde büyük değişimler olmuştur. Kendiliğinden sosyal değişmeye örnek olarak da ülkemizde 1960’larda başlayan tarımda makineleşme ve buna bağlı olarak tarımsal davranış örüntülerinde gözlenen değişiklikler gösterilebilir.

Ülkemizin son 30 yılı göz önüne alındığında en belirgin toplumsal değişme örnekleri olarak bilgisayar ve cep telefonunun yaygınlaşması ve bunlara bağlı davranış ve tutumlardaki değişikliklerle, siyasal alanda bana göre olumsuz bir toplumsal değişme örneği olarak toplumun dindarlaşması ve tutuculaşması süreçlerini sayabilirim. Bu sonuncusu bana, kendiliğinden bir değişme değil de,

programlanmış ve amaçlı olarak başlatılan ve sürdürülen bir değişme gibi görünmektedir. Son otuz yılın önemli bir toplumsal değişmesi de toplumun giderek ‘gemisini yürüten kaptan’ toplumu haline gelmiş olmasıdır. Artık her şeyin başı paradır.

NESNE: Türkiye’de, Taksim’deki Gezi Parkı’nın yıkılmasına karşı çıkanların başlattığı direnişin, polisin orantısız güç kullanması sonrasında geniş bir toplumsal muhalefete dönüştüğü gözlenmiştir. Bu durumun belki de en önemli sonuçlarından biri asla yan yana gelmez denilen kesimleri eylem alanlarında yan yana görmemiz olmuştur. Sosyal değişim açısından bu süreç nasıl değerlendirilebilir?

Ali Dönmez: İnsanlar bazen ortak amaçlar için bir araya gelebiliyorlar. Sosyal psikolojide Muzaffer Şerif’in bu farklı grupların bir araya gelip bir amaç uğruna çalışmalarını çok güzel açıklayan klasik bir çalışması vardır. Bu çalışmada ortaokul ya da lise çağındaki gençler gruplara ayrılarak birbirleriyle yarışırılmış ve zamanla gruplar birbirlerine karşı olumsuz önyargılar geliştirmiş ve hatta birbirlerinin çadırlarını basıp, ortalığı yakıp yıkacak kadar düşmanca duygular geliştirmişlerdir. Daha sonra bu çocuklara örneğin kampa su sağlayan sistemin arızalanması (ki bu araştırmacılar tarafından amaçlı olarak yapılmıştır) sonucu su sağlanması gerektiğinde, bunu gruplardan biri tek başına başaramayacak olduğunda, gruplar kendiliğinden bir araya gelerek bu ortak amaç için çalışmışlardır. Ünlü bir sanatçıyı kampa davet etme söz konusu olduğunda gruplardan birinin parası buna yetmediğinde, düşman gruplar kendiliğinden paralarını birleştirerek çok sevdikleri sanatçının kampa getirilmesinde işbirliği yapmışlardır. Zamanla tek başlarına başaramayacakları ortak amaçlar için işbirliği yapa yapa aralarındaki düşmanlıklar ortadan kalmış ve gruplardaki kişiler arasında arkadaşlık bağları gelişmiştir.

Taksim Gezi Parkı olaylarında gözlediklerimiz de Şerif’in bu deneyinde olanlara çok benzemektedir. Kaldı ki, gezi parkındaki gruplar genelde birbirlerine düşman da değildirler. Dolayısıyla ortak amaç ya da amaçlar için bir araya gelmeleri büyük bir olasılıkla daha kolay olmuştur denilebilir. Peki, buradaki ortak amaç ne idi? Bana sorarsanız, ortak amaç kendisini dev aynasında gören, her şeyin en iyisini bildiğini sanan, demokrasi sözcüğünü dilinden düşürmemesine karşın kafa yapısı

(zihniyet olarak) demokrasiye çok uzak, ülke yöneticilerine durumun böyle olmadığını hatırlatmakta.

NESNE: Türkiye’deki sosyal psikoloji alanındaki çalışmaları yeterli buluyor musunuz? Bu konuda öneri ya da uyarılarınız var mıdır?

Ali Dönmez: Türkiye’de sosyal psikoloji alanındaki çalışmaları yeterli bulmuyorum. Ancak, bu yetersizlikten meslektaşlarımı da sorumlu tutmuyorum. Son günlerde özellikle gözlendiği gibi, Türkiye’de araştırılması gerek birçok toplumsal sorun bulunmaktadır.

Buradan sosyal psikologlar yalnızca toplumsal sorunlarla ilgili araştırmalar yapmak zorundadırlar anlamı çıkmaz. Sosyal psikolojik araştırmaların iki geniş türü vardır. Bunlar uygulamalı araştırmalarla temel araştırmalardır. Uygulamalı araştırmalar sonuçlarından toplumsal sorunların çözümünde yararlanılmak üzere yapılan araştırmalardır. Temel araştırmalarda amaç bulgulardan uygulamada ya da sorunların çözümünde yararlanmak değildir. Sonuçlar belki gün gelir bu amaçla da kullanılabilir ama başlangıçtaki amaçları bu değildir. Amaç daha çok bilgi birikimine katkıda bulunmaktır.

Ülkemizde sosyal psikolojik araştırmaların yetersizliğinden meslektaşlarımı sorumlu bulmuyorum dedim çünkü Türkiye’deki sosyal psikologların sayısı bir elin parmakları kadardır desek yanlış söylemiş olmayız. Üniversitelerimizdeki sosyal psikologlar ellerinden geldikince araştırma yapmaktadırlar. Üzerlerindeki ders yükü ile zaten daha fazlasını yapabilecek durumda da değildirler. Özetle bu kadar insan bu koşullar altında ancak bu kadar araştırma yapabilir.

NESNE: Sosyal psikolojideki teorik bilgilerimizi gerçek hayata uyarlamada neredeyiz?

Ali Dönmez: Bence kuramsal sosyal psikolojik bilgileri gerçek yaşama uygulamada bilim insanları olarak hemen hemen hiçbir yerde değiliz. Ancak her nasılsa böylesi bilgileri gerçek yaşama uygulamada yalnızca ülkemizde değil, belki de dünyada en başarılı kişiler ülkemiz siyasetçileri gibi görünmektedir.

NESNE: Fotoğraf çektiğinizi, fotoğrafla ilgilendiğinizi biliyoruz. Neden başka bir hobi değil de fotoğraf? Fotoğrafın hayatınızdaki yeri nedir? Doğa/ çiçek fotoğrafları çekiyor olmanızın özel bir anlamı var mı?

Ali Dönmez: Fotoğraf çekmekle ilgilenmemi önce, iflah olmaz doğa düşkünlüğüme bağlıyorum. Benim köyümün adı Kavak'tır ve ben çocukken bu köyde bir tek kavak ağacından başka bir ağaç hemen hemen yoktu. Ben köyde evlerin önlerine atılan çekirdeklerden çıkmış kayısı, erik, badem, vişne, ceviz fidanlarını baharda daha çok küçükken söküp evimizin önünde 5-6 metre kare büyüklüğünde çitle çevirdiğim küçük bahçeme dikerdim ve köylüler benimle alay ederlerdi. Bu küçük fidanlarla kafayı bozmuş, bunlar bu köyde olur mu gözüyle bakarlardı bana. Sonra ben o küçük bahçedeki fidanları, 30- 40cm boyuna ulaştıklarında, oradan alıp köyün karşısındaki iki dönüm genişliğindeki tarlamıza dikerdim. Derken, o tarla yeşillenmeye ve köylüler de bunu görmeye başladılar. O fidanlar bir örnek oldu ve bizim köyde su olmasa da ağaç yetiştirilebileceğini kanıtladı ve zamanla herkes fidan dikmeye başladı. Bugün köyün üç kilometre batısındaki asfalt yoldan geçenler karşıdaki o yeşil köy neresi diye soruyorlarmış.

Ben doğayı zaten ölesiye seviyorum, üstüne üstlük zamanımızın fotoğraf makineleri onu gerçekte olduğundan da daha güzel gösteriyor. Bu yüzden doğanın en güzel görünümlerinden biri olan çiçekleri daha çok çekiyorum ama daha genel anlamda doğa fotoğrafları da çekiyorum.

Fotoğrafın benim yaşamımdaki yeri iyi vakit geçirme ve doğanın güzelliklerinin zevkini çıkarmadır. Doğal olarak, toplumsal iletişim araçlarında (Facebook) fotoğraflarımı paylaşmak da bana büyük zevk veriyor.

NESNE: Biz sizi babacan ve esprili kişiliğinizle tanıyoruz. Peki Ali Hoca kendisini nasıl tanımlar?

Ali Dönmez: Ben kendimi yasa ve yönetmeliklere uyan, dürüst, bilim insanı tutumundan ödün vermeyen, haksızlık etmemeye özel bir özen gösteren, hakkaniyetten ayrılmayan, başkalarının duygularına aşırı önem verip kendi davranışlarını ona göre ayarlayan, yaşamda mutsuzluğu yaşamamış, hep mutlu olmuş, dediğim gibi doğa düşkünü, kendi halinde bir öğretim üyesi, bir insan olarak görüyorum. Yalnız mutluluk bir insanın tek başına başarabileceği bir şey değildir

genellikle. Dolayısıyla benim mutlu olmamda katkısı olan yakın çevreme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

NESNE: Akademik hayatta ‘olmazsa olmaz’ dediğiniz şeyler nelerdir?

Ali Dönmez: Akademik yaşamda olmazsa olmaz dediğim şeyleri şöyle sıralayabilirim:

Öğrenciyi sevmek ve ona karşı adil olmak. Öğrenciyi değerlendirirken dürüst olmak. Sınavdan alınan notun belirleyicisi yalnızca sınav kağıdında yazılanlar olmalıdır.

Bilimsel tutumdan ödün vermeme. Bilim insanı doğru bildiğini hiçbir kaygıya kapılmadan söyleyebilmelidir ya da aktarabilmelidir.

Öğretim üyeliği ve araştırmacılık görevlerini hakkıyla yerine getirmek. Birilerine kızılarak bu görevler aksatılmamalıdır.

Araştırmaları bir zorunluluğu yerine getirmek için değil sonuçlarını gerçekten merak ettiğimiz için yapma.

Çok da aşırıya kaçmamak üzere başkalarının (öğrenci, meslektaş, arkadaş) düşünce ve duygularını dikkate alarak davranma.

NESNE: 21 yıl bölüm başkanlığı, 35 yıllık akademik hayatınızı göz önüne aldığımızda psikoloji alanında akademisyen olma yolunda ilerleyen meslektaşlarımıza ne gibi önerileriniz olabilir?

Ali Dönmez: Akademisyen olma yolunda ilerleyen arkadaşlarıma önerilerim aslında buraya kadar yazdıklarımdan bellidir. Onlara ekleyebileceğim bir tek şey vardır o da bir amaç belirleyip o amaç doğrultusunda yılmadan çalışmaktır.

Bana bu fırsatı verdiğiniz için çok teşekkür ederim.

NESNE: Keyifli röportaj için biz de size teşekkür ederiz...